

บทที่ 6

วิเคราะห์บทบาทของดาวเทียมไทยคม ในฐานะดาวเทียมแห่งชาติของไทย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลและบทสรุปทั้งหมดจากบทที่ 4 และ 5 มาวิเคราะห์ร่วมกับกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ในบทที่ 2 เพื่อสรุปรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทตามวัตถุประสงค์ของดาวเทียมไทยคม ในฐานะดาวเทียมแห่งชาติของไทย รวม 5 บทบาท ได้แก่

1. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในการเป็นดาวเทียมสื่อสารดวงแรกของประเทศ และเอื้อต่อการเติบโตของวงการการสื่อสารผ่านดาวเทียมของไทย
2. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการสร้างความเท่าเทียมทางการสื่อสารให้แก่ประชาชนหลากหลายกลุ่ม ในพื้นที่กว้างขวางทั่วประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสในชนบท
3. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการทำให้วงการสื่อสารกระจายเสียงของไทยพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้เงื้อมมือของต่างชาติอีกต่อไป
4. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการสร้างชื่อเสียง เกียรติภูมิให้แก่ประเทศไทย และการแข่งขันกับต่างชาติ การใช้ดาวเทียมเป็นช่องทางในการสื่อสารกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของไทยไปยังต่างประเทศ
5. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการพัฒนาระบบการสื่อสารกระจายเสียงผ่านดาวเทียมของไทย

1. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในการเป็นดาวเทียมสื่อสารดวงแรกของประเทศ และ เอื้อต่อการเติบโตของวงการการสื่อสารผ่านดาวเทียมของไทย

เนื่องจากสัญญาสัมปทานโครงการดาวเทียมสื่อสารภายในประเทศระหว่างกระทรวงคมนาคมและบริษัท ซินวัตรคอมพิวเตอร์ แอนด์ คอมมิวนิเคชั่นส์ จำกัด เป็นสัญญารูปแบบ BTO (หมายถึง "Built"-ผู้รับสัมปทานเป็นผู้ดำเนินการจัดสร้าง, "Transfer"-ผู้รับสัมปทานยอมให้ดาวเทียมทุกดวงและสถานีควบคุมดาวเทียมรวมทั้งอุปกรณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการวงจรรดาวเทียม ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของกระทรวงคมนาคม และ "Operate"-กระทรวงคมนาคมมอบดาวเทียมและอุปกรณ์ภาคพื้นดินดังกล่าวให้ผู้รับสัมปทานครอบครองเพื่อใช้ในการดำเนินกิจการ) ซึ่งหมายความว่า ดาวเทียมไทยคมทั้ง 3 ดวงมีบทบาทในฐานะดาวเทียมสื่อสารชุดแรกของประเทศไทย และถือเป็นกรรมสิทธิ์ของชาติ โดยรัฐบาล(กระทรวงคมนาคม) เป็นเจ้าของโครงการ

สำหรับบทบาทของดาวเทียมสื่อสารดวงแรกของประเทศไทยในด้านเอื้อต่อการเติบโตของวงการการสื่อสารผ่านดาวเทียมของไทยนั้น อาจพิจารณาได้จากการขยายตัวของการใช้วงจรรดาวเทียมเพื่อการสื่อสารภายในประเทศไทย เปรียบเทียบระหว่างช่วงเวลาก่อนและหลังการเปิดให้บริการของดาวเทียมไทยคม (ดาวเทียมไทยคม 1 ถูกจัดส่งขึ้นสู่วงโคจรเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2537) ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 6
เปรียบเทียบจำนวนวงจรรดาวเทียมที่ถูกเช่าใช้เพื่อการสื่อสารภายในประเทศไทย
ช่วงก่อนและหลังการเปิดให้บริการของดาวเทียมไทยคม

ช่วงเวลา	ดาวเทียม	จำนวนวงจรถ่ายเช่า (ทรานสปอนเดอร์)
ก่อนมีไทยคม (ข้อมูลปี 2536)	ปาลาปา	7.75
	เอเชียแซท	2.25
	อินเทลแซท	2.00
	รวม	12.00
หลังมีไทยคม (ข้อมูลปี 2542)	ไทยคม 1	8.13
	ไทยคม 2	9.10
	ไทยคม 3	4.48
	รวม	21.71

ที่มา : กระทรวงคมนาคม

หมายเหตุ : นับเฉพาะจำนวนผู้ใช้ในประเทศไทย และเฉพาะช่องสัญญาณย่านความถี่ C-Band เนื่องจากณ ช่วงเวลาก่อนการเปิดให้บริการดาวเทียมไทยคมนั้น ดาวเทียมปาลาปา, เอเชียแซท และอินเทลแซทไม่มีบริการช่องสัญญาณย่านความถี่ Ku-Band

จากตารางที่ 6 แสดงให้เห็นการขยายตัวของการใช้วงจรวายเทียมเพื่อการสื่อสารภายในประเทศไทยอย่างชัดเจน จนอาจกล่าวได้ว่า ดาวเทียมไทยคมมีบทบาทในการเชื่อมต่อการเติบโตของวงการสื่อสารผ่านดาวเทียมของไทยอย่างมาก

2. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการสร้างความเท่าเทียมทางการสื่อสารให้แก่ประชาชนหลากหลายกลุ่ม ในพื้นที่กว้างขวางทั่วประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสในชนบท

ในการวิเคราะห์บทบาทประการนี้ของดาวเทียมไทยคม จำเป็นต้องพิจารณารายละเอียดใน 2 ระดับ ดังนี้

2.1) ความเท่าเทียมด้านเทคโนโลยี ที่ทำให้ประชาชนหลากหลายกลุ่มในพื้นที่ทั่วประเทศ มีโอกาสได้รับสัญญาณโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมอย่างทั่วถึง

เนื่องจากดาวเทียมไทยคมทั้ง 3 ดวง มีพื้นที่ให้บริการครอบคลุมประเทศไทย ผู้ดำเนินกิจการโทรทัศน์ในประเทศไทยทั้งประเภทฟรี-ทีวี, บอกรับสมาชิกและเพื่อการศึกษาทางไกลที่เช่าใช้ช่องสัญญาณของดาวเทียมไทยคม จึงสามารถถ่ายทอดรายการของตนไปยังผู้ชมทั่วประเทศได้อย่างครอบคลุม บทบาทดังกล่าวส่งผลให้สื่อโทรทัศน์ของไทยมีคุณสมบัติสอดคล้องกับลักษณะกำหนด (attributes) ประการแรกของสื่อกระจายเสียงตามที่ Sydney W. Head ได้จำแนกไว้ กล่าวคือ เป็นสื่อที่สามารถเอาชนะสิ่งกีดขวางทั้งโดยธรรมชาติหรือสิ่งกีดขวางที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถเข้าถึงคนได้อย่างทั่วถึงภายในพื้นที่ของการกระจายเสียงนั้นๆ ในสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่หลากหลาย และเข้าถึงคนได้ทุกวัย ทุกสถานที่และทุกระดับชั้น ทั้งที่มีและไม่มีการศึกษา (Ubiquity)

นอกจากนั้น บทบาทประการนี้ของดาวเทียมไทยคม ยังทำให้เกิดทิศทางการไหลของรายการในระดับภายในประเทศไทยขึ้น แต่เป็นการไหลทางเดียว (one-way flow) จากส่วนกลางไปยังภูมิภาคเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม บทบาทประการนี้มีได้เป็นประโยชน์ที่เกิดจากดาวเทียมไทยคมเท่านั้น หากแต่ผู้ดำเนินกิจการโทรทัศน์ในประเทศไทยที่เคยเช่าใช้ดาวเทียมดวงอื่นๆก่อนหน้านั้น เช่น อินเทลแซทและปาลาปา ซึ่งมีพื้นที่ให้บริการครอบคลุมประเทศไทยเช่นกัน ก็สามารถถ่ายทอด

รายการของตนไปยังผู้ชมทั่วประเทศได้ ดังนั้น แมื่อดาวเทียมไทยคมจะได้กระทำบทบาทนี้ในปัจจุบัน แต่ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของดาวเทียมไทยคมแต่อย่างใด

2.2) ความเท่าเทียมด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการศึกษาของประชาชนทั่วประเทศ

เนื่องจากดาวเทียมไทยคมถือเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารที่เป็นพาหะให้เกิดช่องทาง (channel) สำหรับการกระจายเสียงข่าวสารข้อมูลทางโทรทัศน์ได้เป็นจำนวนมาก จึงเอื้ออย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นของช่องและรายการโทรทัศน์ใหม่ๆที่มีความหลากหลายจนอาจถึงขั้นสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ชมเฉพาะกลุ่มได้อย่างตรงจุด อาทิ รายการการเกษตร รายการวิชาชีพต่างๆ เป็นต้น ยิ่งผนวกกับเทคโนโลยีการบีบอัดสัญญาณและส่งสัญญาณผ่านย่านความถี่ประเภท Ku-Band ไปยังจันรับสัญญาณของผู้รับโดยตรงในระบบ Direct-to-Home ด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้ดาวเทียมไทยคมเหมาะสมแก่การดำเนินการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์เพื่อผู้ชมหลากหลายกลุ่มโดยตรง ในลักษณะของกิจการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม

อย่างไรก็ตาม ตามสภาพที่ปรากฏอยู่จริงนั้น แม้ผู้ชมรายการโทรทัศน์ทั่วประเทศไทยจะสามารถรับชมรายการเดียวกันได้ในปริมาณและเวลาเหมือนกันอันเป็นผลจากศักยภาพของดาวเทียม แต่โดยนัยของความเท่าเทียมที่เกิดจากการไหลของรายการอย่างสมดุล (balanced flow) ซึ่งหมายถึง การที่ผู้ผลิตและผู้ชมทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคสามารถแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกันในเนื้อหาและปริมาณใกล้เคียงกัน ไม่มีฝ่ายใดเป็นฝ่ายรับหรือส่งเพียงอย่างเดียวแล้ว ก็พบว่า ประชาชนในส่วนต่างๆของประเทศยังไม่มีการรับรู้ข่าวสารข้อมูลอย่างเท่าเทียมกัน เนื่องจากสถานีโทรทัศน์ของไทยในปัจจุบันได้ใช้ดาวเทียมไทยคมเป็นเพียงสถานีทวนสัญญาณ ทำการส่งรายการที่ผลิตจากส่วนกลางเป็นหลัก อีกทั้งรายการที่ถ่ายทอดก็เป็นรายการตามผังปกติ มิได้มีการผลิตรายการใหม่ที่คำนึงถึงประโยชน์ของดาวเทียมไทยคมในการเข้าถึงผู้ชมหลากหลายกลุ่มทั่วประเทศแต่อย่างใด

การไหลของรายการในลักษณะนี้ เป็นการไหลแบบทางเดียว (one-way flow) คือจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาคเท่านั้น ไม่พบว่ามี การส่งสัญญาณรายการจากห้องส่งในภูมิภาคผ่านดาวเทียมไทยคมเพื่อถ่ายทอดออกทั่วประเทศในลักษณะเดียวกัน มีแต่เพียงการส่งสัญญาณข่าวท้องถิ่นหรือข่าวนอกสถานที่ด้วยระบบเก็บข่าวเคลื่อนที่ผ่านดาวเทียม (Satellite News Gathering - SNG) ซึ่งก็ต้องส่งสัญญาณผ่านดาวเทียมมายังส่วนกลางเพื่อจัดทำราย

การใหม่ แล้วส่งขึ้นดาวเทียมไทยคมอีกครั้งเพื่อออกอากาศในลักษณะเดิม ทั้งนี้เนื่องจากการที่จะสามารถส่งรายการที่ผลิตในส่วนภูมิภาคขึ้นดาวเทียมได้โดยตรงแล้วออกอากาศได้เลยนั้น จะกระทำได้อีกต่อเมื่อมีการสร้างห้องส่งและติดตั้งอุปกรณ์ส่งสัญญาณในภูมิภาคซึ่งเป็นการลงทุนที่สูงมาก จึงไม่มีผู้ดำเนินกิจการรายใดใช้วิธีดังกล่าว

ในส่วนของการดำเนินการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ในลักษณะของกิจการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมซึ่งจะสามารถจัดแบ่งช่องรายการตามความต้องการของผู้ชมเฉพาะกลุ่มได้อย่างแท้จริงนั้น พบว่ายังไม่เกิดขึ้นในประเทศไทยด้วยเงื่อนไขทั้งด้านเศรษฐกิจ บุคลากร วัตถุดิบรายการ และข้อบังคับของรัฐ

ในขณะที่ผู้ดำเนินกิจการโทรทัศน์แบบบอกรับสมาชิกของไทยคือ ยูบิซี ซึ่งใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีของดาวเทียมไทยคมในการถ่ายทอดสัญญาณไปสู่สมาชิกโดยตรง ได้มีการจัดแบ่งกลุ่มประเภทรายการออกเป็นช่องเฉพาะเจาะจงโดยครอบคลุมทั้งรายการประเภทบันเทิง, ข่าว, สารคดี, กีฬาและรายการเด็ก แต่เมื่อพิจารณาสัดส่วนของรายการเหล่านี้แล้ว ก็ยังพบว่ารายการที่ทำการถ่ายทอดไปนั้นยังคงอยู่ในกลุ่มรายการบันเทิงเป็นหลัก เป็นสัดส่วนถึงกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนเวลาที่ถ่ายทอดรายการทุกประเภท (ดังแสดงในแผนภูมิที่ 3)

บทบาทของดาวเทียมไทยคมในการสร้างความเท่าเทียมด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนไทยในปัจจุบัน ปรากฏชัดเจนที่สุดในการถ่ายทอดรายการเพื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นภายหลังที่ประเทศไทยมีดาวเทียมไทยคมเป็นของตนเองและมุ่งใช้ศักยภาพของดาวเทียมไทยคมเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางการศึกษาระหว่างประชาชนในเมืองและชนบทอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการใช้ช่องสัญญาณ Ku-Band ร่วมกับเทคโนโลยีการบีบอัดสัญญาณดิจิทัลเพื่อถ่ายทอดรายการไปสู่ผู้ชมโดยตรง ทำให้โรงเรียนและชุมชนเป้าหมายสามารถจัดตารางการชมของผู้ศึกษาได้ตามความสะดวกของตน ซึ่งถือเป็นการใช้ประโยชน์จากการถ่ายทอดแบบ DTH นี้ได้อย่างเต็มที่ และยังเป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาไปยังประชาชนในพื้นที่ห่างไกลได้อย่างทั่วถึงและเสมอภาค โดยไม่มีปัจจัยด้านเพศ, วัย, อาชีพ และรายได้เป็นอุปสรรคเหมือนการศึกษาในระบบตามปกติ

อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินงานของโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมไทยคมในปัจจุบัน ยังพบว่ามีปัญหาต่างๆโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ โอกาสการได้รับการ

ศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม นั้น ยังคงเป็นของนักเรียนในระบบโรงเรียนเป็นหลัก เพราะโรงเรียนเป็นเจ้าของจากรับสัญญาอนุญาตส่วนใหญ่ ขณะที่ประชาชนทั่วไปซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการด้วยเช่นกันมีโอกาสน้อยกว่ามาก ส่งผลให้โครงการบรรลุผลในส่วนของ การขยายการศึกษาแก่นักเรียนในโรงเรียนชนบทห่างไกล แต่ยังไม่อาจกล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จในส่วนของประชาชนทั่วไป อันเนื่องมาจากความไม่ทั่วถึงของอุปกรณ์รับสัญญาอนุญาต และในเวลาเดียวกัน ปัญหาด้านงบประมาณสนับสนุนและราคาอุปกรณ์ที่สูงมากนี้ ก็ยังส่งผลให้มีโรงเรียนในชนบทห่างไกลที่ได้รับการติดตั้งอุปกรณ์รับสัญญาอนุญาตดาวเทียมไทยคมแล้วเป็นเพียงส่วนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนโรงเรียนเป้าหมายทั้งหมด โดยเฉพาะโรงเรียนขนาดเล็กๆ ยังมีโอกาสน้อยหรือแทบไม่มีเลย ทั้งนี้โดยยังไม่ต้องกล่าวถึงโอกาสของผู้ศึกษาที่จะสามารถซื้ออุปกรณ์รับสัญญาอนุญาตไว้เป็นของตนเองเพื่อความสะดวกอย่างแท้จริง

ปัญหาด้านเศรษฐกิจดังกล่าว ยังส่งผลกระทบต่อโครงการจัดการศึกษาแบบสองทาง (ซึ่งถือเป็นประโยชน์สูงสุดอันพึงได้รับจากศักยภาพของดาวเทียมไทยคม) อีกด้วย เนื่องจากโรงเรียนหรือชุมชนที่มีความสนใจจะดำเนินการเช่นนั้น จะต้องแบกรับค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมในหลายจุด ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนจากรับสัญญาอนุญาตให้ใหญ่ขึ้นเพื่อสามารถรับและส่งข้อมูลได้พร้อมกัน, ต้องเช่าใช้ช่องสัญญาอนุญาตของดาวเทียมไทยคม 3 เพิ่มเติม, ค่าเช่าอุปกรณ์แม่ข่าย รวมถึงเครื่องโทรสารหรือโทรศัพท์สำหรับให้ผู้ศึกษาปลายทางติดต่อกลับมาเพื่อสอบถามบทเรียนกับผู้ผลิตต้นทางด้วย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว เป็นเงื่อนไขที่เป็นปัญหาอย่างมากสำหรับโรงเรียนในชนบท โดยเฉพาะโรงเรียนเล็กๆ ห่างไกลที่ยังคงประสบปัญหาการขาดแคลนงบประมาณอยู่

ที่สำคัญที่สุด แม้การใช้งานดาวเทียมไทยคมด้านการถ่ายทอดสัญญาณรายการโทรทัศน์ในปัจจุบัน จะมีทั้งการใช้เพื่อถ่ายทอดรายการแบบฟรี-ทีวี, แบบบอกรับสมาชิก และเพื่อการศึกษา แต่เมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนระหว่างการใช้งานทั้ง 3 ลักษณะนี้แล้ว จะว่า ดาวเทียมไทยคมยังคงเป็นช่องทางสำหรับการถ่ายทอดรายการที่เน้นความบันเทิงเป็นหลัก (ดังแสดงในแผนภูมิ 1) ซึ่งถือได้ว่าไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์สำคัญของโครงการที่มุ่งเน้นด้านการสร้างโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนในพื้นที่ห่างไกล

3. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการทำให้วงการสื่อสารกระจายเสียงของไทยพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของต่างชาติอีกต่อไป

ในฐานะของการเป็นดาวเทียมสื่อสารดวงแรกของประเทศไทย ดาวเทียมไทยคมมีบทบาทต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนางานการสื่อสารโทรคมนาคมและการสื่อสารกระจายเสียงของประเทศไทยได้อย่างเป็นอิสระ ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขระหว่างประเทศใดๆที่อาจส่งผลให้การเข้าใช้ช่องสัญญาณดาวเทียมของประเทศไทยนั้นๆเกิดภาวะชะงักงันซึ่งจะกระทบกระเทือนระบบการสื่อสารของไทยทั้งระบบได้ อาทิ เงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาบทบาทประการนี้ในแง่ของการทำให้ผู้ใช้บริการดาวเทียมในประเทศไทยไม่ต้องเข้าใช้ช่องสัญญาณของดาวเทียมต่างประเทศ แต่ใช้บริการของดาวเทียมไทยคมเพียงอย่างเดียวเพื่อประโยชน์ทั้งด้านความสะดวกและการประหยัดเงินตราต่างประเทศนั้น ก็ยังพบปัญหาในสภาพการใช้งานจริงในปัจจุบัน กล่าวคือ ผู้ใช้บริการดาวเทียมไทยคมจำนวนไม่น้อยต้องประสบปัญหาภายหลัง บริษัท ชินวัตรแซทเทลไลท์ จำกัด (มหาชน) ปรับอัตราค่าเช่าวงจรดาวเทียมให้ลอยตัวตามค่าเงินดอลลาร์สหรัฐในเดือนตุลาคม ปี 2540 ซึ่งส่งผลให้ค่าเช่าสูงขึ้นกว่าเดิมมาก (ดังแสดงในตารางที่ 4) จนกระทั่งมีแนวโน้มว่าผู้ใช้เหล่านี้ โดยเฉพาะรายที่สัญญาณผูกพันการใช้งานกับบริษัทกำลังจะสิ้นสุดอายุลง จะตัดสินใจเปลี่ยนไปเข้าใช้ช่องสัญญาณของดาวเทียมต่างประเทศ หลังจากข้อบังคับตามสิทธิคุ้มครองที่กระทรวงคมนาคมมอบให้แก่ผู้ให้บริการดาวเทียมไทยคม สิ้นสุดลงในเดือนกันยายน ปี 2542 นี้ ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์ตามแนวโน้มนี้จริง ย่อมหมายความว่าความการสื่อสารส่วนหนึ่งของชาติก็จะต้องกลับไปพึ่งพาต่างชาติอีกครั้ง แม้จะมีดาวเทียมไทยคมเป็นของตนเองแล้วก็ตาม

สภาพดังกล่าวนี้ ทำให้ตลาดผู้ใช้บริการดาวเทียมไทยคมในประเทศไทยมีแนวโน้มว่าจะไม่สามารถขยายตัวได้ หรืออาจถึงขั้นหดตัวลง ซึ่งส่งผลให้ผู้ให้บริการดาวเทียมไทยคมหันไปให้ความสำคัญกับตลาดของผู้ใช้บริการในต่างประเทศเพิ่มขึ้น ซึ่งแม้จะเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้เนื่องจากในสัญญาสัมปทานได้ระบุว่าผู้ให้บริการจะต้องให้โอกาสเท่าเทียมกันสำหรับผู้ใช้งานดาวเทียมสื่อสารภายในประเทศทุกราย และหากมีช่องสัญญาณดาวเทียมเหลือก็สามารถนำไปให้ประเทศอื่นๆใช้ได้ ภายใต้ความเห็นชอบของกระทรวงคมนาคม แต่อย่างไรก็ตาม หากสัดส่วนของผู้ใช้บริการดาวเทียมไทยคมในอนาคตเน้นหนักไปในกลุ่มลูกค้าต่าง

ประเทศจริง ก็ย่อมไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แรกเริ่มของดาวเทียมไทยคมที่ต้องการสร้างดาวเทียมสื่อสารสำหรับผู้ให้บริการภายในประเทศไทย

ปัญหาด้านอัตราค่าเช่าดังกล่าวนี้ กล่าวได้ว่าเกิดจากการที่ผู้ให้บริการคือ บริษัทชินวัตรเซทเทลไลท์ จำกัด (มหาชน) ดำเนินกิจการดาวเทียมไทยคมในลักษณะของการประกอบธุรกิจซึ่งต้องคำนึงถึงผลประโยชน์และความอยู่รอดเป็นสำคัญ มิได้อยู่ในลักษณะของ “ดาวเทียมสื่อสารแห่งชาติ” ในแง่ที่มุ่งสนับสนุนผู้ให้บริการการสื่อสารในประเทศไทยเป็นหลัก

4. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการสร้างชื่อเสียงเกียรติภูมิให้แก่ประเทศไทย และการแข่งขันกับต่างชาติ โดยการใช้ดาวเทียมเป็นช่องทางในการสื่อสารกระจายเสียงเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมของไทยไปยังต่างประเทศ

สำหรับบทบาทประการนี้ เราอาจแยกพิจารณาในรายละเอียดได้ 3 ส่วน ดังต่อไปนี้

4.1) บทบาทด้านการการสร้างชื่อเสียง เกียรติภูมิให้แก่ประเทศไทย

หากพิจารณาจากความเป็นจริงที่ว่า ในปัจจุบันนี้ การไหลของข้อมูลข่าวสารของโลก เป็นไปอย่างรวดเร็วและในเวลาที่เกิดจะพร้อมกัน ซึ่งส่งผลให้โลกที่กว้างใหญ่ไพศาลกลับมีสภาพเล็กลงเสมือนเป็นเพียง “หมู่บ้านโลก” (Global Village) และประเทศต่างๆต่างกำลังย่างก้าวเข้าสู่ยุคของการสื่อสารหรือยุคของสารสนเทศอย่างแท้จริง ด้วยการเร่งริบพัฒนาโครงสร้างการสื่อสารตามคำกล่าวของ ฌอง แมคไบร์ด (1985) ที่ว่า “..มนุษย์พยายามแสวงหาหนทางที่จะปรับปรุงให้ตนเองสามารถรับและรวบรวมข่าวสารเกี่ยวกับสภาพรอบข้างและเพิ่มความเร็ว ความชัดเจนและหลากหลายของสื่อในการติดต่อรับส่งข่าวสาร” นั้น ก็อาจกล่าวได้ว่า ดาวเทียมไทยคมได้มีบทบาทในการสร้างชื่อเสียงและเกียรติภูมิให้แก่ประเทศไทย ในฐานะที่เป็นประเทศกำลังพัฒนา แต่สามารถครอบครองโครงสร้างสำคัญของการสื่อสารในโลกสมัยใหม่เป็นของตนเองได้ เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ที่มีดาวเทียมเป็นของตนเอง เช่น อินโดนีเซีย (ปาลาป้า), จีน (เอเชียแซท) ซึ่งส่งผลให้ประเทศเหล่านี้มีบทบาทอย่างมากในวงการสื่อสารระดับภูมิภาคและระดับโลก

4.2) บทบาทด้านการก่อให้เกิดช่องทางสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมของไทยไปยังต่างประเทศ

การใช้ดาวเทียมไทยคมในด้านดังกล่าวในปัจจุบัน ปรากฏเพียงในกรณีของโครงการไทย ทีวี 5 โกลบอล เน็ตเวิร์ค ซึ่งดำเนินการโดยสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง 5 ซึ่งทำการถ่ายทอดรายการที่มุ่งเผยแพร่วัฒนธรรมของไทยไปยังผู้ชมในต่างประเทศ แต่เนื่องจากเป็นรายการภาษาไทยทั้งหมด จึงถือเป็นอุปสรรคด้านภาษาที่ทำให้การเผยแพร่นี้ยังมีได้เข้าถึงผู้ชมชาวต่างประเทศวงกว้าง

ในขณะเดียวกัน หากเราพิจารณาเฉพาะวัตถุประสงค์ของโครงการมุ่งเน้นการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยไปยังประชาชนชาวไทยในต่างประเทศเป็นหลัก ก็อาจกล่าวได้ว่า โครงการนี้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ดีในระดับหนึ่ง โดยสังเกตจากปฏิกิริยาของผู้ชมชาวไทยที่ตอบกลับมายังผู้ผลิต อย่างไรก็ตาม โครงการยังคงประสบปัญหาด้านจำนวนผู้ชมที่ต่ำกว่าคาดการณ์ไว้ อันเป็นผลมาจากราคาของอุปกรณ์รับสัญญาณดาวเทียมที่สูงมากและการทำการตลาดที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุป ในปัจจุบัน ดาวเทียมไทยคมมีบทบาทด้านการก่อให้เกิดช่องทางสำหรับเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมไทยไปยังต่างประเทศ แต่ยังคงอยู่ในระดับเริ่มต้น กล่าวคือ มีในลักษณะของโครงการ ไทย ทีวี 5 โกลบอล เน็ตเวิร์ค เพียงโครงการเดียวซึ่งก็ถ่ายทอดรายการในภาษาไทยทั้งหมด ส่งผลให้กลุ่มผู้ชมหลักของโครงการเป็นชาวไทยในต่างประเทศ ซึ่งแม้จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ส่วนหนึ่ง แต่ในเวลาเดียวกัน ก็กลายเป็นข้อจำกัดในการขยายกลุ่มผู้ชมชาวต่างประเทศด้วย

4.3) บทบาทด้านการก่อให้เกิดช่องทางการไหลของข้อมูลข่าวสารแบบสองทาง (two-way flow) และอย่างสมดุล (balanced flow) ระหว่างประเทศไทยและต่างประเทศ

หากพิจารณาตามแนวคิดเรื่องการไหลของรายการอย่างเสรีนั้น ประเทศไทยในฐานะของประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศโลกที่ 3 ตกอยู่ในสถานะของผู้นำเข้ารายการจากประเทศที่พัฒนาแล้วในลักษณะของการไหลเพียงทางเดียว (one-way flow) หรืออาจกล่าวได้ว่าอยู่ภายใต้การครอบงำทางวัฒนธรรมตาม "จักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรม" (Cultural Imperialism) ของประเทศที่พัฒนาแล้วมาโดยตลอด แต่ภายหลังการมีดาวเทียมสื่อสารเป็นของตนเองคือ ดาวเทียมไทยคม ก็ได้ก่อให้เกิดเส้นทางการส่งออกรายการไปยังต่างประเทศขึ้น โดยเฉพาะดาวเทียมไทยคม 3 ซึ่งครอบคลุมถึง 4 ทวีป ได้แก่ เอเชีย ยุโรป ออสเตรเลีย และแอฟริกา ทำให้ผู้ดำเนินกิจการโทรทัศน์ในประเทศไทย คือ สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง

5 ริเริ่มโครงการ TV 5 Global Network ซึ่งนับเป็นโครงการแรกที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ครอบคลุมของดาวเทียมไทยคม 3 อย่างจริงจัง ด้วยการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ของสถานีประเภทฟรี-ทีวีในประเทศไทยไปยังผู้ชมในต่างประเทศ

อย่างไรก็ดี จากสภาพที่ปรากฏนั้น หากพิจารณาตามหลักการของ “ระเบียบโลกใหม่แห่งการไหลของข้อมูลข่าวสาร” (New World Information Order -NWIO) แล้ว จะพบว่า แม้ดาวเทียมไทยคมจะทำให้เกิดทิศทางการไหลของรายการแบบ 2 ทาง (two-way flow) ระหว่างประเทศไทยและประเทศที่พัฒนาแล้ว แทนที่การไหลแบบทางเดียวที่เป็นอยู่เดิมก็ตาม แต่การไหลของรายการดังกล่าวมิได้เป็นการไหลแบบสมดุล (balanced flow) โดยเฉพาะในด้านปริมาณ กล่าวคือ รายการของไทย ทีวี 5 โกลบอล เน็ตเวิร์ค ที่ส่งออกผ่านดาวเทียมไทยคมไปยังต่างประเทศนี้ ไม่ได้มีปริมาณที่เท่าเทียมกับจำนวนข่าวสารข้อมูลที่ประเทศไทยรับเข้าจากประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือยังอาจพิจารณาได้จากสัดส่วนการใช้วงจรรายการของดาวเทียมไทยคม ระหว่างย่านความถี่ C-Band Global Beam (ลำสัญญาณครอบคลุมพื้นที่ 4 ทวี) กับ C-Band Regional Beam (ครอบคลุมประเทศไทยและประเทศแถบอินโดจีน) (ดังแสดงในตารางที่ 3) ที่พบว่า มีการใช้ย่านความถี่ประเภทหลังมากกว่า ซึ่งแสดงถึงการใช้งานเพื่อการสื่อสารระดับภายในประเทศเป็นหลัก

นอกเหนือจากลักษณะข้างต้นแล้ว ยังพบว่า ดาวเทียมไทยคมมีบทบาทในการทำให้เกิดการไหลของรายการในระดับภูมิภาค คือระหว่างประเทศไทยและประเทศในกลุ่มภูมิภาคศาสตร์เดียวกัน (geolinguistic regions) ด้วย อาทิ ประเทศกัมพูชา เมียนมาร์ เวียดนาม ลาว ซึ่งนอกจากจะสามารถรับชมรายการของประเทศไทยได้แล้ว ในทางกลับกัน รายการจากประเทศเวียดนามและเมียนมาร์ (ซึ่งเขาใช้ดาวเทียมไทยคมในการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ด้วย) ก็ยังสามารถรับชมในประเทศไทยได้เช่นกัน นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงรายการจากประเทศอินเดีย และบังคลาเทศ ซึ่งผู้ชมในประเทศไทยก็สามารถรับชมได้ผ่านดาวเทียมไทยคม

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า การไหลของรายการในลักษณะดังกล่าว มิได้เกิดจากความตั้งใจของผู้ส่งสัญญาณรายการแต่อย่างใด แต่เป็นผลที่เกิดจากศักยภาพด้านพื้นที่ครอบคลุมของดาวเทียมไทยคมเองที่ทำให้เกิดการล้ำข้ามพรมแดนของสัญญาณไปยังประเทศข้างเคียง (Spillover signals) ซึ่งแม้ผู้บริหารกิจการสถานีโทรทัศน์ในประเทศไทยจะได้นำความสนใจต่อปฏิกิริยาตอบรับของผู้ชมในต่างประเทศเหล่านี้ แต่ยังมีได้มีนโยบายที่จะ

ผลิตรายการเพื่อตอบสนองกลุ่มผู้ชมดังกล่าวโดยตรงเนื่องจากไม่มีความไม่มั่นใจในจำนวนผู้ชมว่าจะมากเพียงพอแก่การลงทุนผลิตรายการขึ้นเป็นการเฉพาะหรือไม่, ขาดแคลนบุคลากรรองรับงานด้านนี้, กระบวนการผลิตรายการในปัจจุบันยังมีข้อจำกัด และติดขัดที่กฎหมายของบางประเทศ (ที่ไม่อนุญาตให้ประชาชนมีงานรับสัญญาณดาวเทียมเป็นของตนเอง เช่น ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ เมียนมาร์) ดาวเทียมไทยคมจึงยังไม่ได้มีบทบาทในการสร้าง “แบบแผนใหม่แห่งการไหลของรายการโทรทัศน์” (New Patterns of Television Flow) กล่าวคือ ดาวเทียมไทยคมมิได้เป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างประเทศในภูมิภาคเดียวกันในลักษณะของ “เส้นทางรองสายเล็กๆ” (smaller roads) ตามแนวคิดดัง แม้ว่าโดยศักยภาพของดาวเทียมโดยเฉพาะดาวเทียมไทยคม 3 ในฐานะของดาวเทียมระดับภูมิภาค (Regional Satellite) จะเอื้อต่อการเกิดทิศทางการไหลของรายการในลักษณะเช่นนั้นก็ตาม

5. บทบาทของดาวเทียมไทยคมในด้านการพัฒนาระบบการสื่อสารกระจายเสียงผ่านดาวเทียมของไทย

จากการสำรวจ พบว่าการกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ของไทยในปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีของดาวเทียมไทยคมใน 3 ลักษณะ ได้แก่

5.1) การใช้ดาวเทียมไทยคมเป็นสถานีทวนสัญญาณ (Relay Station) เพื่อส่งรายการโทรทัศน์จากสถานีผู้ผลิตในส่วนกลางไปยังสถานีในส่วนภูมิภาค และเชื่อมต่อผ่านระบบการสื่อสารอื่นๆไปยังผู้รับในพื้นที่ห่างไกล ซึ่งเป็นลักษณะการใช้เทคโนโลยีดาวเทียมที่มีมาก่อนหน้าการจัดส่งดาวเทียมไทยคมแล้ว

5.2) การใช้เทคโนโลยีระบบเก็บข่าวเคลื่อนที่ผ่านดาวเทียม (Satellite News Gathering) คือ การส่งสัญญาณข่าวหรือรายการสดจากนอกสถานที่ ผ่านอุปกรณ์เคลื่อนที่ขนาดเล็กซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ให้บริการในการส่งสัญญาณจากนอกสถานที่ผ่านดาวเทียมไทยคมกลับมายังห้องส่งในสถานีแม่ข่ายส่วนกลาง เพื่อเข้าสู่กระบวนการจัดทำรายการและถ่ายทอดผ่านดาวเทียมไทยคมไปยังทั่วประเทศต่อไป โดยรายการที่ถ่ายทอดสดในลักษณะนี้ได้แก่ รายการข่าว (การรายงานข่าวสด ข่าวด่วน จากสถานที่เกิดเหตุ เช่น ข่าวเลือกตั้ง ข่าวจากรัฐสภา ข่าวอุบัติเหตุ) และ รายการทั่วไป (เช่น รายการคอนเสิร์ตนอกห้องส่ง รายการการแข่งขันกีฬา)

เทคโนโลยีของดาวเทียมไทยคมดังกล่าวนี้เชื่อให้สื่อกระจายเสียงของไทยมีความสอดคล้องตามลักษณะกำหนด (attributes) ตามที่ Sydney W. Head ได้จำแนกไว้ประการหนึ่ง กล่าวคือ ทำให้ผู้ชมสามารถได้รับชมภาพและเสียงจริงจากสถานที่เกิดเหตุอย่างทันเวลา (real-time) อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีประการนี้มิได้เป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของดาวเทียมไทยคมแต่อย่างใด แต่เป็นเทคโนโลยีที่สถานีโทรทัศน์ในประเทศไทยได้เคยใช้บริการจากดาวเทียมดวงอื่นมาก่อนหน้าแล้ว

5.3) การถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ผ่านช่องสัญญาณย่านความถี่ Ku-Band ไปยังบ้านเรือนของผู้ชมโดยตรง (Direct-to-Home)

การใช้งานดาวเทียมไทยคมด้านนี้ในปัจจุบัน ปรากฏทั้งในการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์แบบบอกรับสมาชิก (ยูบีซี) และการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (โดยกรมสามัญศึกษาและกรมการศึกษานอกโรงเรียน) ซึ่งทำการถ่ายทอดรายการของตนจากสถานีผู้ผลิตส่วนกลางไปยังจันรับสัญญาณเป้าหมาย แต่ก็ยังเป็นสัดส่วนที่ต่ำกว่าการถ่ายทอดรายการโทรทัศน์ในระบบทวนสัญญาณตามปกติมาก (ดังแสดงในตารางที่ 3) กล่าวคือ การใช้งานดาวเทียมย่านความถี่ Ku-Band ในปัจจุบันคิดเป็นเพียงร้อยละ 26.75% ของจำนวนวงจรดาวเทียมย่าน Ku-Band ทั้งหมดเท่านั้น ขณะที่การใช้งานย่านความถี่ C-Band สูงถึงร้อยละ 70.50 ของจำนวนวงจรดาวเทียมย่าน C-Band ทั้งหมด

นอกจากนั้น การที่ดาวเทียมไทยคมเป็นดาวเทียมดวงแรกในภูมิภาคนี้ที่เปิดให้บริการช่องสัญญาณแบบ Ku-Band ซึ่งมีกำลังส่งสูง และหากประยุกต์ใช้ร่วมกับเทคโนโลยีการบีบอัดสัญญาณ (Digital Compression Technology) ก็จะสามารถทำการถ่ายทอดสัญญาณโทรทัศน์ถึงผู้รับโดยตรงผ่านดาวเทียม (Direct to Home Broadcasting) นั้น ยิ่งเอื้อต่อการดำเนินกิจการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียม (Satellite TV) ได้ เนื่องจากค่าลงทุนต่ำกว่าวิธีการสร้างเครือข่ายสถานีแบบเดิมมาก คุณสมบัติอันโดดเด่นประการนี้ของดาวเทียมไทยคมได้รับการย้ำเน้นจากผู้ให้บริการนับตั้งแต่เริ่มมีการส่งดาวเทียมไทยคมดวงแรกขึ้นสู่วงโคจร

อย่างไรก็ตาม นับจนถึงปัจจุบันยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ดำเนินกิจการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมโดยตรงเกิดขึ้นแม้แต่รายเดียว ซึ่งเป็นผลมาจาก การขาดแคลนรายการและบุคลากรผู้ผลิต, ปัญหาด้านเศรษฐกิจ และปัญหาภาวะเบียดเบียนของรัฐ (เนื่องจากรัฐกำหนดให้ผู้ดำเนินกิจการ

การโทรทัศน์ประเภทฟรี-ทีวีในประเทศไทย ได้รับสัมปทานเพียงรายละ 1 ช่องเท่านั้น ส่งผลให้ผู้ประกอบการสถานีโทรทัศน์ในขณะนี้ไม่สามารถยื่นขอดำเนินการในรูปของโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมเพิ่มอีกได้ ทั้งๆที่เป็นหน่วยงานซึ่งมีความพร้อมในด้านวัตถุดิบรายการ, บุคลากร และเทคโนโลยีมากที่สุด)

ข้อสังเกตประการหนึ่งของผู้วิจัยในประเด็นนี้คือ หากในอนาคตมีผู้ประกอบการที่พร้อมสำหรับการดำเนินกิจการโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมขึ้นจริง ก็เป็นที่น่าติดตามศึกษาว่าจะประสบปัญหาการขาดแคลนรายการหรือ "หิวกระหายรายการ" (voracious appetite) หรือไม่ เพราะปัญหานี้ย่อมนำไปสู่การซื้อขายแลกเปลี่ยนรายการระหว่างไทยกับต่างประเทศ ซึ่งในแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏชัดเจนจากการมีดาวเทียมไทยคม แต่ในอีกแง่หนึ่ง ก็อาจนำมาซึ่งการไหลเข้าของรายการจากต่างประเทศเพียงอย่างเดียวในลักษณะของ one-way flow ที่ขาดความสมดุลทั้งด้านเนื้อหาและปริมาณอีกเช่นเดิม หรือในระดับที่รุนแรงกว่าเดิมด้วย

กล่าวโดยสรุป ดาวเทียมไทยคมในปัจจุบันมีบทบาทต่อการพัฒนาระบบการสื่อสารกระจายเสียงของไทยในระดับหนึ่ง กล่าวคือ ทำให้เกิดรูปแบบการถ่ายทอดสัญญาณรายการโทรทัศน์จากผู้ผลิตไปยังผู้รับโดยตรง (Direct-to-Home) แต่ยังเป็นการใช้งานเพียงส่วนน้อย ในขณะที่การใช้งานดาวเทียมไทยคมด้านโทรทัศน์หลักๆที่เป็นอยู่ ไม่แตกต่างจากลักษณะที่เกิดขึ้นกับการเข้าใช้ช่องสัญญาณของดาวเทียมสื่อสารดวงอื่นๆก่อนหน้านี้